

TEMİZLİK VE MUADİLİ KAVRAMLARIN TARİHÎ METİNLERDEN GÜNÜMÜZE KULLANIM DEĞERLERİ ÜZERİNE...¹

Prof.Dr. M. Mehdi ERGÜZEL²

- Prof. Dr. Alaeddin MEHMEDOĞLU' nun aziz hatırasına –

*“Aru sudan abdest aldılar, ak alınların
yire kodılar, iki rekat namaz kıldılar,
adı görklü Muhammed'e salavat getürdiler,
bî-tekellüf kâfire at saldılar, kılıç çaldılar...”*

Dede Korkut

ÖZET

Edebî metinlerde “kavram incelemeleri” önem taşımaktadır. Bu çalışmada “temizlik ve eşdeğeri” kavramları tarihî metinlerimizden ve sözlüklerimizden hareketle inceledik. Gördük ki, “temizlik, arılık, su, yıkamak, paklık,...” benzeri ifadeler metinler içinde incelenince zengin anlamları sunmaktadır. Böylece dilin zamanla geçirdiği değişim takip edilebilmektedir. Yazımızda örneklerle bu kavramın değişim seyri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temizlik, kavram, tarihî metin.

ABOUT THE USAGE VALUE OF CLEAN AND COUNTERPART CONCEPTS FROM HISTORICAL TEXTS TO THE PRESENT

ABSTRACT

Literary texts, the concept of “studies” are important “. In this study, “cleaning and equivalent” movement concepts and examined the historical texts and dictionaries. We have seen that, when the word these called “cleanliness, purity, water, wash,...” reviewed, rich meanings of the texts offer similar expressions. Thus, his change of language can be tracked over time. Examples of this concept of change have been analyzed in the course of this article.

Keywords: Clean, concepts, historical text.

¹Bu makale, “Uluslar arası Türk Kültüründe Temizlik” sempozyumunda (Türk Dil Kurumu-Marmara Üniversitesi, 21-22 Kasım 2007) sunulmuş ve yayımlanmamış bir bildirden oluşmaktadır.

²Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, merguzel@sakarya.edu.tr .

GİRİŞ

Diller; insanların değişik hâllerini ve yaptıkları işleri, kendi kuralları içinde yahut başka dillerden faydalanarak anlatma ve isimlendirme imkânına sahiptir. “Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, hayat felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun dilinden izlenebilir” (Aksan: 2000).

Bir dilin zenginliği ve gücü, asırlar içinde geliştirip olgunlaştırdığı ifade tarzlarındanadır. Kelimeler; yüzlerce yıl milletin ruhunda, beyninde, vicdanında yoğrula yoğrula bugüne ulaşırlar. Biz onları cümlelerde, mısralarda, hikmet ve menkıbelerde okuya, dinliye, düşünme millî dil zevkine ereriz.

Kelimeler yalnız değildir. Onları sözlükteki yalnızlığından kurtaran hayattır, konuşulan ve yazılan dünyadır. Biz metinler yoluyla dilin macerasını takip ederken aynı zamanda o kelimelerin dünden bugüne hangi yönde değişip geliştiğini de anlarız. Temel söz varlığı bir dilin gücünü temsil eder. Söz varlığı deyince ilk akla gelen kelimedir. Bu konuda ufuk açıcı çalışmaları olan Doğan Aksan “Sözcük bilim, dilin söz varlığını, kelimelerini, türetmede görev alan biçimbirimlerini, birleşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini incelemeye yönelen, bu öğelerin köklerini, oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir bilim dalıdır.” diyor(Aksan : 1996).

Söz varlığı bir dilin servetidir. Yüzyıllar içinde dilin kendini işleye işleye kazandığı bu zenginlik çeşitli özellikteki sözlüklere ve örneklendirilmiş kaynaklara aktarılmadıkça, yaşayan nesiller ve sonradan gelecek dillerinin inceliklerini tanıyamazlar, sadece kendi dönemlerinin sınırlı anlatım imkânlarıyla yetinmek zorunda kalırlar.

Türkçe cümle yapısında kelime gruplarının da önemli bir yeri vardır. Hele isim ve sıfat tamlamaları neredeyse cümlenin vazgeçilmez unsurları hâlinindedir. Tek kelimeyle anlatılmayan duygu ve düşünceler “kelimelerin izdivacı” denilen ustaca bir araya gelişlerle ifade edilir. Türkçe anlatımın sayısız güzel örneklerini isim ve sıfat tamlamalarında buluruz.

Aksan'a göre, söz varlığı; aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevî kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir. Her millet hayatı kendi penceresinden görür. Bu bakış tarzı toplumların dili oluşturma ve geliştirme yolunda hareket noktasıdır. Yaşama üslubu ile dil arasında da yakın bir ilgi vardır. Aynı nesnelere farklı zamanlarda ve değişik dillerde ayrı kelimelerle anlatılmış bazen de söz grupları ortaya çıkmıştır.

Türkçenin adlandırma ve farklı durumları söz oyunları ile anlatabilme yeteneği de çok yüksektir. Zaman içinde kullanıla kullanıla yeni anlamlar kazanan, bazen daralan bazen genişleyen kelimelerin iç yapısı, araştırmacılar için tükenmez kaynaktır.

Dilciler; kelimelerin edebî eserlerdeki dizilişlerine, bir araya gelişlerindeki mantığa söz dizimi dedikleri pencereden bakarlar ve o dilin bazı özelliklerini keşfetmeye, izah etmeye çalışırlar.

KAVRAM VE KAVRAMLAR DÜNYASI

Kavram yahut klasik ifadesiyle mefhum; kâinattaki mücerret, müşahhas var oluşların dilden dile değişerek ifade edilmiş tarzıdır. İnsan zekâsı, kendi idrak sınırları içindeki her var oluşu isimlendirmiştir. İlimden sanata, kültürden edebiyata binlerce sahaya yayılan insan ilgisi, farklılıkları isimlendirirken yeni anlatım kalıpları kullanmak durumunda olmuştur. Nüansları; kelimelerle, kelime gruplarıyla, mevcut kelimelere yeni anlamlar yükleyerek anlatmak çarelerini aramış ve bulmuştur. Evrendeki nesnelere ve zihnî gelişmeler isme bürünmek için dilde kendine ifade kalıpları bulurken somut ya da soyut mana renkleri ortaya çıkmıştır.

Fikreden, felsefe yapan, edebiyat ve sanat hareketleri geliştiren, maddenin sınırları peşinde ilmin ayrıntılarına uzanan zekânın en yakın müttefiki daima lisan olmuştur. Lisan, mananın ses ve şekil hâlinde sembollerini sunar. Kelimeler, kavramlar, isimler, fiiller... farklılıkları anlatmak üzere vardır. Bazen formüller, denklemler maddenin ilişkilerini temsil eder bazen de kelime veya kelime grupları insanın iç ve dış âlemini anlatmak üzere dil sembolüne dönüşür.

Tarihten günümüze ortaya konulmuş eserler incelenmedikçe hangi mücerret veya müşahhasa hangi ifade tarzlarıyla yaklaşıldığı ve hangi kavramlara hangi hallerde hangi yeni manaların hangi sebeplerle yüklendiği anlaşılabilir. Çünkü dil, mana sırlarının kapılarını sabırla inceleyenlere aralık tutmaktadır.

Biz bu yazı vesilesiyle “Türk Kültüründe Ayrıntılar” ın “temizlik” boyutunda düşünmemizi ve çalışmamızı sağlayan bir gayretin içinde olduk. “Her dilin kendine özgü bir dünyayı anlama ve anlatma yolu” olduğu (Aksan: 2000) ve Özcan Başkan’ın “dil-içi dünya görüşü” adı altında ele aldığı (Başkan, 1967: 149) kimi araştırmacıların “dil ve gerçek” kavramı etrafında “dil içi yapısı” nı değerlendirdiği dilden dile anlatma farklılıkları “temizlik ve etrafındaki kavramlar” için de söz konusudur. “Temizlik” kelimesinden hareketle ilk yazılı kaynaklarımızdan başlayarak seçmeler halinde taramalar yaptık ve kelimenin maddî ve maneî iki cephesinin olduğunu tespit ettik.

Türk Dil Kurumu “Türkçe Sözlük” ün son baskısı hareket noktamızdır. Günümüzden bin yıl önceye doğru ilk Türkçe sözlüğümüz Divanü Lügati’t-Türk’te bu kavramı anlatan veya bu kavram etrafında gelişen kelimeler de aranmış ve bazı tarihî metinlerin dizinlerinden faydalanılarak “temizlik” kavramının anlam macerası değerlendirilmeye çalışılmıştır.

“Temiz” sözü, Arapça “temyîz” kelimesinden gelmektedir. Asırlar içinde önce beden sonra da ruh ve ahlak saflığını, ayıp ve kusurlardan, eksik ve zaafardan arınmış olmayı anlatır bir yönde gelişen kelimenin, zamanımıza doğru anlam değeri zenginleşir. “Temiz” kavramı Türkçede “arı, arıca, arılık, ak, duru, halis, has, musaffa, pak, pâkize, saf, saflık, sağ, öz, tahir, tathir, takdis, tayyib, temyiz, tesbih, mukaddes, subhan, zekat, nezih, necîb, asil ...” gibi isimlerle; “arın-, arıt-, arındır-, durul-, durula-, sâfi kıl-, saflaştır-, pakla-, temizle-, yu-, yun- ...” gibi fiillerle kendine geniş bir çağrışım alanı oluşturmuştur.

Kelimenin önce Türkçe Sözlük’teki kavram değerini, müteradiflerini, sonra diğer tarihî sözlüklerden tespitleri belirttikten sonra DLT’den zamanımıza doğru yaptığımız bazı seçmelerle, metin içindeki kullanımlarını sunuyoruz.

SÖZLÜKLERDE “TEMİZ, TEMİZLİK” VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Türkçe Sözlük’te**“Temiz” kavramı etrafındaki kelimeler:**

ak (mec.) Temiz, namuslu “alın açık, yüzü ak”

- arı
1. Temiz, münezzeh
 2. Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız saf, halis
 3. Günahsız

arılama, arılanma ayıp ve kusur bulunmadığını bildirme

arılama, saflaşma, özleşme

arılaştırma; özleştirme, tasfiye

arılık 1. Temizlik, 2. Katışıksızlık, 3. Günahsızlık

arındırma ; arınış

arınma 1. Temizlenme

2. Fel. Ruhun tutkularından temizlenmesi

arıtıcı; Arıtma özelliği olan

arıtım (sıvılar için) Arıtma işi, saflaştırma

arıtma evi ; Tasfiyehane (rafinaj)

arıtılmış (musaffâ, müberrâ, Mustafa)

duru 1. Bulanıklığı olmayan, temiz, berrak

2. (ten için) Pürüzsüz

3. mec. (dil, üslup için) Arınmış, karışık olmayan

durula- / durulan- (daha temiz sudan geç-) ,durulaş-/durul- (sakinleş-),
din- (sükûn bul-)

duruluk (katışıksızlık, karışıksızlık)

halis (Ar.) Karışık olmayan, katışıksız, saf

halisane (Ar./Far.) Temiz yürekle, içtenlikle

halis, muhlis (Ar.) Katışıksız, eksiksiz, öz

halisüddem (Ar.) Saf kan, katışıksız

has (Ar.) Katışıksız, en iyi cinsten, saf

pak (Ar.) Temiz / pakla- temizle- / paklık; temizlik

saf (Ar.) 1. Katışıksız, arı, halis, saf

2. mec. Kurnazlığa akli ermeyen, aldatılabilen

3. mec. İyi niyetli, art niyetsiz

safi 1. Katışıksız, duru, temiz

2. Net

3. Yalnız, sadece, tek

safiyet ; saflık, temizlik

saflık ; temizlik, arılık

saflaştırma ; arılaştırma, tasfiye

saffet (Ar.<safvet) ; temizlik arılık

sağ : 1. Sağlam 2. Katkısız (sağ yağ)

nazif (Ar.) : Saf, temiz

nezafet (Ar.): Temizlik, saflık

öz İçine; arılığını, saflığını, bozacak, hiçbir şey karışmamış olan, saf, arı

kir 1. Nesne veya vücutta biriken pislik

2. Utanılacak durum kir, pas

kirilen- / kirlet- / kirli / kirlilik

pis 1. Leke, toz ve kirle kaplı, murdar, mülevves

2. Beğenilmeyen, kötü, zararlı

3. İğrenilen

4. Çirkin, sevimsiz

5. Dinleyenleri utandıran (söz)

6. İçinden çıkılması zor, karışık durum

pisi pisine / pis pis / pis su / pis boğaz / pisle- / pislik

temiz (Ar<temyîz)

1. Kirli, lekeli, pis, bulaşık olmayan, pak

2. Özenle yapılmış, yanlışsız

3. Çok az kullanılmış veya hiç kullanılmamış, özürsüz,

4. Ahlakça lekesiz, necip, nezih

5. İyi, düzgün, yoluna yöntemine uygun şekilde

6. "bir" sıfatıyla kullanıldığında alay yollu; iyice, adamakıllı, çok

t. -e çek- / t. -e çık- / t. -e havale et- / t. -e çıkar-

t. para, t. raporu, t. yürekli / temiz temiz, temiz pak ...

temizle- 1. Pakla- 2. Sonuçlandır- 3. Tüket- 4. Öldür- 5. Kesmek- 6. Almak

temizlen- /temizlet-

temizleyici : Temizleme işini yapan kişi veya yer

temizlik 1. Temiz olma durumu, saffet, nezafet

2. Temiz durma ve tutma durumu

3. Temizleme işi

4. mec. Öldürme, yok etme

t. yap-, t. işleri, t- malzemesi , temizlikçi/lik

Yeni Tarama Sözlüğü (Dilçin: 1983)'nde

arı (arık, aru)

1. Temiz, pak, saf
2. Müberra, beri, aklanmış
3. Güzel, parlak
 - a. diril- ; temiz yaşa-
 - a. dirlik ; “ hayat
 - a. dirliklü ; “ yaşayışlı
 - a. eteklü ; “ iffet, namuslu
 - a. ev ; Beytü'l-mukaddes, Kudüs
 - a. it- ; temizlemek
 - a. kıl- ; “
 - a. ol- ; temizlen- / a. sıfatla- tenzih et-
aruca / arıca ; temiz, pak
 - arıla- ; temize çıkar-
 - arılık
 1. Temizlik
 2. Doğruluk, iffet, züht
 3. Kadının özel günleri dışındaki zamanı
 4. Kutsallık, münezzehlik
 - arıl- : Temizlenmek / arın- : Temizlenmek
 - arınmış yir ; Arz-ı Mukaddes ,Filistin civarı
 - arısuz ; kirli, pis, murdar
 - arıt-
 1. Temizlemek
 2. Tenzih et-, tezkiye et-,
 - arıdı tuş- / sürekli temizle-
 - sağ ; temiz, saf, halis / s. gönüllü temiz yürekli, iyi kalpli
 - aturu
 1. Saf, temiz, berrak
 2. Durgun, sakin
 - ag ; ak, beyaz, duru, berrak

Osmanlıca Sözlük (Devellioğlu:1995)'te :

- has ; halis
 hâlis; hilesiz, katkısız
 halisâne ; saf ve temiz surette, yürek temizliği ile
 hâlisiyyet ; halislik, hilesizlik
 musaffâ (Ar.<safvet) ; süzölmüş, yabancı maddelerden arınmış
 mustafâ (Ar.<safvet) ; seçilmiş, ıstıfa edilmiş
 ıstıfâ (Ar.<safvet)
 1. Bir şeyin halisini seçip temizini alma
 2. Seçme, seçkinlik,
 3. Ayıklama

tathir (Ar.) ; temizleme, paklama

temyiz (Ar.) 1. Ayırma, ayrılma, seçme, seçilme

2. İyiyi kötüden ayırtetme

3. Bir davanın üçüncü ve son görülme derecesi

tezkiye (Ar.<zekât) 1. Temiz etme, temize çıkarma, aklama

2. Soruşturarak birinin iyi hâlli olduğunu

meydana çıkarma

saf, sâfi (ar.) ; 1. Safa, saflık, berraklık

2. Temiz, halis, katışıksız

safâ-yı bâtın / iç saflığı

pâk (Far.) 1. Temiz, arık, pâk, tâhir

2. Saf, halis

3. Kutsal, mübarek

pâk-bâz; temiz oynayan / sadakatli âşık

pâkân; temizler / pâk- dâmen ; temiz etekli, namuslu

pâki; temizlik, arılık

pâkîze / pâk- meşreb / pâk- zâde

Divanü Lugati't-Türk (DLT) ' te :

arığ ; temiz I; 12-23, 81-1, 63-27- 66-17, 103-2, 230-3, 237-23, 342-4, 376-25

arıklık ; temizlik, I; 149-25

arı- ; temizlemek, temiz olmak III; 252-21

arıt- ; temizletmek

- dı: I, 19-21; III, 252-20, 252-21

- tı / I, / 19-18, 208-7

- r / -ur I, 208-9

arıt-gan ; her zaman temizleyen, ayıklayan I – 154-23 II – 319-8

arın- ; temizlenmek istemek ve yunmak; iyileşmek, ot tutunmak

- dı I , 12-23, 201-4-5

- uz I , 201-6

arıt- ; -gu II; 321-9, 12, 22, 26, 322-1,

-ası II; 322/6-7-8,

arıt- : Çocuğu sünnet etmek iğdiş etmek I, 208-10

arıtış - ; temizlemekte yardım etmek II – 322/16

arığla - ; bir şey içinden iyisini seçmek,

arugla - ; toplamak; iğdiş etmek

-dı I , 303/16, 303/18

-r I , 303/22

pis ; dagar ve tulum gibi şeylerin dibinde kalan çöküntü, tortu I . 328-6

kir ; kir

k.din II - 212-13

k.den II – 230-8

kirik - : kirlenmek

II / 117-21

-ti II / 117-19, 119-5, 165-12

-er II / 117-21

kirlen- ; kirlenmek

II / 252-25

-di II / 252-23-26

-ur II / 252-25

yu – ; yıkamak

Uygur Türkçesi Sözlüğü' (Caferoğlu :1968)nde :

arig 1. Temiz, arı, saf, kusursuz, mukaddes
2. Çay kıyısı 3. Orman, koruluk 4. Mukaddes
5. Arıg dindar (gerçek din hadimi)
7. Arıg tigin

arısız Murdar, pis, temiz, olmayan

arısızlık Kirlilik

arı 1. Temizlemek, temiz olmak
2. Gücünü yitirmek
3. Ölçmek, hesaplamak

arınmak Temizlenmek

arıtın- Arınmak, temizlemek

arıt- Temizletmek

kir Kir, pislik

toruğ 1. Saf, temiz, duru, berrak, ışık
2. Durak, otlak, sığınak, melce

torul- / turul- Süzül-, durul-

3. “ güzel, değerli

“... aru sözler; dakı eyu amel...”

4. Temiz, saf, günahsız / zekiyy

Kutadgu Bilig (KB)' de :

arı – ; temizlenmek, temiz olmak 876, 2108, 5128, 5351, 5951, 5984

arig (6 yerde) 831, 2462, 3899, 4648, 5575 ...

a. bol - “togar kün arıg ya arısız timez

a. tut - *kamugka yarukluk biriür eksümez*"
arılıg ; Temiz,arı
arısız 341, 2858, 6514 (14 yerde)
a. bol - 1987, 2194 "Urugsuz kişiler arısız bolur
a. +nı yu- 2108 *Arısız vezirka yaragsız bolur*"
arılıg; temizlik / 8 yerde 1960, 2856, 5352
arın -
a. + gu kılın - 3522 / " Arılıknı barça kişiler tiler !
arılıg bile er bulur edgü at"
arıt - temizle -, temizlet - / 14 yerde 3524, 1440, 5497
a. - mak tile - 5631
" Açıldı yarup köngli, kögsi, közi /" Yuva kılma emdi bu kalmış
kününg
Arılmak tiledi bu köngli tözi" Özünglin arıtıl yazukung mününg"
" Bu er ölmegince arıamaz kiri .." 876 " arıgsızını yalnguk suvun yup
arır." 2108
" köngül til arıtıng arıdı özüng" (5128)
"Kimine bogzı egni barerse arığ / Arıdı anıngdın yazukı arı" 5351
" yazıkun arığay muyan bulga sen" / 5984
"arı, temiz olursa aşçı, arı temiz aş verir
arı, temiz olursa aş su seve sevine yenir." KB - 2846
" sen iyi yap yemeği (aş - su), (hazırla) arı,
(yiyen doyursun) ve kalksın! Konukla arı" KB - 4648

Bahaeddin Ögel , tanınmış eseri **Türk Mitolojisi'nde** Eski Türklerin hayatında "Su ve Sular"la ilgili zengin bilgiler sunar. (2.cilt 315-422)

Eski Uygur yazılarında;

"arığ sözüük, arıg turug" / arınmış, süzülmüş arı-duru;

Altun Yaruk'ta da "arı yun-" yıkanmak, temizlenmek manalarında geçmektedir.

"Et ve özünü arıg yunmak/yıkanmak ve arı ton kiy-" İslam öncesi Türklerde var (ar "edgü suv" / iyi sudur, arılık ile iyilik arasında münasebet var. "Edgüti arıtı" yan yana kullanılmıştır,

Türkçe İlk Kuran Tercümesi (Ata :2004)'nde de ilgili kelimeler yer almaktadır.Bunlar:

arı- temizlenmek, arın- (Ar. tezekki, Far. pâkize şoden)

- arığ** 1.Arı, pak, temiz ve iyi olan, hoş giden, helâl
(Ar.tayyib/ât, Far. Hoş/hâ u pâk/hâ, pâk/ân)
“Ruzi kıldı bedri size arıglardın, bolgay kim şükr ötegey sizler” 28/78a2
“Yengler arıglardın rûzi kim rûzi berdim sizlerke” 28/37b3,7/160
“Bulmada sizler suw teyemmüm kılınlar arıg toprakka”
26/19a3
2. Münezzeh, takdis ve tenzih etme (Ar.subhan, Far.pâk-â)
3 .Mukaddes, Kutsal
(Ar. Mukaddes, Far. Pâk kerden)
4. Esmâü'l hüsnâdan: Kuddüs (temiz, pâk/Allah)
“Ol erklig, arıg, esenlik bergen” 38/31b3
Eserin sözlüğünde geçen şu örnekler de dikkat çekicidir:
“musaffâ / arıg, arıg ay-/tesbih et-, “arıg cân ya’ni Cibril”, “arıg kılınmış” / temizlenmiş,
“Arıg Tangrı”/ Subhan Allah, “arıg yâd kıl-“/ tesbih et- ,“arıg yer” /
Kutsal yer Şam
arıglık 1. Münezzeh olma (Ar. Subhan, Far. Pâkân)
“Ayurlar Tengrike kızlar, anıng arıglıkı olarka ol ne kim küser
erse sizler” 30/57a2
2. Temizlik (Ar. Zekât, Far. Pâkî)
“Yarlıkamak bering üskümüzde hem arıglık erür saknuq” 31/8a2
arıglık birle yâd kıl - / Tesbih et -
arıgsız ; pis, necis murdar, kötü olan (Ar. Necis,habis, Far. pelid)
“Bir arıgsız söz meseli bir arıgsız yıgaç teg kongruldı” 30/15b1
arıt - : Temizle -, temize çıkar -, gûnahtan arıt- (Ar. tezkiyet, Far. pâk
kerden)
“Arıtırlar özlerini kendü Tangrı arıtır kimni kim tilese” 26/24a1
Metinde “Kir” kelimesi bugünkü kullanımdadır, mecazlaşmıştır:
Köngül kiri 30/80b3, 30/82a2
musaffâ (Ar.) Süzölmüş, arındırılmış
“musaffa ya’ni arıg” (bal için) süzme
“Arıklar asel-i musaffâdın ya’ni arıgdın olarka anıng içinde kamuğ
müvelerdin” 37/13a1
- İlk İslamî Türkçe eserlerden **Atebetü’l-Hakayık** (Arat :1992)’ta:
arı- temizlenmek
“cahil yup arımaz arıgsız erür”
arı temiz, pak

“ne türlüğ arıgsız arır yumakın”

kir

k.-ini (ayb kirini yu-)230

“akılık kamug ayb kirini yuyur”(Cömertlik bütün ayıpların kirini temizler)

yu- yıkamak, 111,112, 230, 328

“Ne türlüğ arıgsız arır yumakın cahil yup arımaz arıgsız arür 111-112

Cefa kıldaçınğka yanut kıl vefa / Arımaz neçe yusa kan birle kan / 328 (Sana cefa edene vefa ile mukabele et, ne kadar yıkanırsa yıkansın, kan kan ile temizlenmez.

12. asır Yesevî eserlerinden, **Hakim Ata Kitabı**’ında (Tekcan: 2007):

arığ “meni arığ yuvunglar”429

arın- temizlenmek

“... andın ol günâhından arınur-sen”274

yuv- yıka - ...takı âhıret tonumnu keydürüngler ve tabutka salınlar”

Harezmi Türkçesi- Satır Arası Kur’an Tercümesi (Sağol:1995)’nde temizlikle ilgili kelime ve kavramların kullanılışları:

arı- Temiz olmak 33a5

arığ 1. Kirli olmayan, temiz (Ar. tayyib) 105a9 “ugrang arığ yirge”

2. Güzel, hoş, değerli 191b2 “..takı turgu yir arığ..”

3. Günahsız, saf, temiz 290b3 “ ... arığ yanındın

köngli arığ tişi 337b9 / uçmaknung arığ havzı

arığ bol - Temizlen - (tezekkî, tîb) 305b1

arığ kıl - temizle - (tathîr, tezkiyet) 530ab

arığ kılğan / temizleyen (tahûr), mutahhir) 348b8

arığ kılınmış / temizlenmiş (mutahher, mukaddes 513a9)

arığ nesne / temiz ve helal şey (tayyib) 452b9

arığrak / d aha temiz, daha hoş 338b2

arıgsız / pis, murdar 249b5

arığla - / Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmek (tesbih, takdis) 257a3

arığlık 1. Temizlik, saflık 294b2

arığlıkka nisbet kıl- / günahsız ve saf olduğunu iddia etmek

2. Bütün noksan sıfatlardan uzak olma, münezzehe olma / subhân/ 229b6

arıgsızlık / pislik 199a6

- arın- 1. Temizlen- 33a5 / tetahhur
2. Günahtan arın- (zekâ / tezekki) 337b4
arınan temizlenen (mütetahhir)
arıt- temizle- (tezkiyet) 69a7
sâfî / katışıksız, halis, arınmış 263b3
safî yalın / Parlak alev/508b5
hâlis / temiz, samimi içten
h.kıl- seçmek 467b8

Mevlânâ Ibn-i Alâ'nın 14. asra ait eseri Dânişmendnâme'de (Demir :2005)

- arı** temiz, pak, saf 105b10
"feth-i nusret virdi Allah anlara / Rahmet-i Hakk'un ol arı canlara"
pâk temiz
"Ol sudan pâk âbdest aldı" 11b13
" Resul hazretinin pâk ruhuna salavât viresüz." 232a8
pâkî paklık, temizlik, arılık
"Ol Muhammed Mustafa ol pâki zât" 253a1
temiz temiz
"Hakkı batıldan ol eylemiş temiz" 191a9
"Allah adınsuz her iş olmaz temiz" 1b4

Gülistan Tercümesi'ndeki (Karamanlıoğlu: 1989) ilgili kelime ve kavramlar:

- arı:** Temiz
arı bolup yüri- 51/3 "... yolunda arı bolup yürigil..."
a. güher194/12, 316/2 "...bilürler kıymetin arı güher tig)
a. kirek köngül 335/2 "... taşına i'tibar yok arı kirak köngül"
a. yolda yüri 262/7 "... arı yolda yürigen bir yigitir..."
kir kir, kirli 51/3 "... kir yüzni urur..."
"kirli yüzni hâcerge ur"- / kirli yüzünü taşa vur-/
"su"kelimesi 33 yerde geçer
pâk (f.) temiz "bir ay yüzli bilen bağlap muhabbet kılur irdi hemişe pâk-suhbet"
"sohbet itme yaman kişi birlen
ni kadar pâk iseng münecces iter."
yu- yıkamak 271.2 "...karı boldun yiğitlikten ilin yu"- 16.11

yuvmakdan il yu-“yıkamaktan el çek-“ 325.9

“...ilin yu ol münafık dostlan”

İrşâdü'l-Mülûk'ta (Toparlı:1992) kavramın geçişiyle ilgili örnekler:

arı temiz, saf

a.kıl- 85b1

“kırk ikinci farz; köngli arı kılmak barça yazuklardan”

arıg 1. temiz, saf “.. yinliz ol nersedən kun yir yüzinde halâl bolgay, arıg bolgay”

a. bol- 79a3

a. kıl- 3a5

2. Kutsal, mübarek 372a1

3. Güzel, hoş 79a3

4. Münezzeh, fariğ 57a3

“ Tengri arıg, kilmekten takı kitmekten”

arıglık 1. münezzehlik

2. temizlik

arılık temizlik 131b8 “... arılık aralasa iki kan arasında...”

arın- temizlen- 78b4 “ Cünüb bolsagız katıg arıngız”

arıt- temizlen +- 108a1 / “Anı yürütse takı akızsa rastı ol anı arıtur.”

Mes'ud b.Ahmed'in Süheyl ü Nevbahar (Dilçin:1991) ında kullanımlar:

arı ;temiz, saf, samımî, halis, gerçek (12 yerde)

4600 – Şol **aru ta'âm** ile **туруca su**

Ki ansuz görür cümle cânlar kısı

2787 – Kızımın kaçan gördidi suretin

Ya **yüzin arısın** u ya suretin

1680 – Heman dem girüp geldi bir hoş karı

Karısa ne var **yüzi aydan arı**

99 - Eğer **i'tikadun olursa arı**

Vara hak katında usun ileri

246 - Kişinün çü aklı vü arı ola

Gerek **dili vü dini arı ola**

269 - Pes incitme zinhâr gönülleri

İçüni taşun gibi tutgıl arı

2220 – Sanasın bir elma duru yarusı

Sen ü yarusı ol **âdem arısı**

2235 – Bular 'özne başladılar her biri

Ki endişeden gönlünü tut arı

2804 – **Sözi hoş yüzi hûb aslı aru**

Bir içim su bigiyidi tupturu

3435 – Birbirine benzemez her biri

Güler dutar **aydan güneşten arı**3571 – **Saman yirine aru susam dökem**

Dahı atlas-ı Rumi'den çul dikem

4751 – Ki geydükleri soykaları arı

Semiz idi yorga idi atları

Dede Korkut'ta (Ergin:1969)**aru** arı, temiz (20 yerde)

63-2, 122-5, 147-10, 188-9, 235-2, 291-4, 212-8

"Aru sudan abdest aldılar, ag alınların yire kodılar, iki rekât namaz kıldılar, adı görklü Muhammed'e salavat getürdiler. Bi-tekellüf kâfire at saldılar, kılıç çaldılar"

"...ahır vaktında aru imandan ayırmasın..."

"...akup giden aru sudan abdest aldı..."

"...ölüm vakti geldüğünde aru imandan ayırmasın..."

"kuşun ala kanını, kumaşun arusını, kızın gökçeğini..."

yu- yıkamak

"...elin üzin yumadın, tokuz bazlamaç ilen bir külek yogurt gözler..." 7-12, 8-7 **turı** duru 19-7

"... akan turı sulardan haber kiçe..."

Yunus Emre'nin ilahilerinde : (Tatçı:2005)arıt - 98/2 **"Kalbleri hem arıtsunlar, yusunlar"**arın - 94/3 **"Muradım budur tevbeden,****Günahdan arına beden"**arı - 127/5 **"Aydan arıdır yüzleri / Misk ü anberdür sözleri****Cennet'de Hûri kızları / Gezer Allah diyü diyü"**temiz - 146/8 **" Karga aydur yâ az / İşümi eyle temiz****Üveyk eydür Hû dirüz / Ulu dağlar içinde**

yu - 47/9, 22/6, 131/6, 197/3, 211/5, 23/5, 37/3

"Yunup günâhından pâk olur şükür"**"Günahı çirkinden yunup/Yüzü bedir aya dönüp"**

" Şehidin donını, yuyarlar kanını / Dost için canını, vermege kim gelir"

"Hakk'a varmak ister isen / Ol ırmakda yun da var yâ hû"

- “Halkın önünde beğeni beğeni / **Yunacağın** hiç gönlüne gelmez mi”
- “Teneşir üstünde sen döne döne / **Yunacağın** hiç fikrine düşmez mi
- “El **yumuşam** virânededen / Senden dilerem ümmetüm”
- pâk** 137/9, 23/2, 43/4, 77/6, 134/1
- “Sıdkım pâkladım Hak bendedir bende”
- “Allah adın eydelüm, imanı pâk idelüm”
- “Yunus vücûdum pâk dirken..”
- “Kalbün pak eylegil”
- arı**
- 136.5 “Ol ikindiye kılanlar, **arı dirlik** dirilenler”
- 142.1 “Derviş olan kişinin **dirliği arı** gerek”
- 198.9 “.... Kıl ta’atun **arı yürü**”
- 231.3 “Bizi **bir arı vechile yuyanlara** selam olsun”
- 267.2 “Sen seni **hoş tutgıl arı** istigfar eyle yârı
- 340.3 “Beni **arı yuyalar** meşhedüme koyalar”
- 400.3 “Gevherdur senün özün, **güneşden arı yüzün**”
- 415.5 “**Eti, teni arı olur** hem palas olur tonları”
- temiz**
- 201.5 Gâh bir müfti, müderris gâh mümeyyiz **gâh temiz**
- 230.5 “**Sûret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz**
Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün”
- pâk**
- 116.6 “**Su ne kadar arıda** çün yavuz huyun bile
Meger biz **pâk ide** Hak’dan inâyetümüz”
- 187.3 “Kırdum bu nefsün çerisin bir itdüm burc u bârûsun
Pâk eyledüm içerüsin mülketini yuyan benem”
- 324.1 Her kime dervişlik bağışlana, gide kalpı, **pâk ola** gümüşlene
- 365.3 Dildâr için **dil şehrini pâk eyle arıt gayrıdan**
- 366.9 Diler isen **pâk olasın**, gönüllerde olgıl bâkî.
- yu-**
- 264.7 “Beni benlikden kodı, **varlık defterin yudı**”
- 376.3 **Rahmet suyuyla yudı gönlüm evin ap -arıca**
Hidmet kapusından ana sundı şükür ayagını
- 24.2,4 **Gönül pası yunmayınca namaz eda olmayısar**
Bu murdarı dişürenler bu su ile yunur sanur

166.1 Yetmiş iki millet dahi **elin yüzün yumaz** degül

Muhammed b. Hamza'nın Satırasası Kur'an Tercümesi(Topaloğlu: 1973)'nden :

arı / aru	1. Temiz, pis ve kirli olmayan, tayyib		
	2. " halâl "yün arularından..."		
	3. " güzel, değerli		
	"... aru sözler; dakı eyu amel..."		
	4. Temiz, saf, günahsız / zekiyy		
	"... bağışlayam sana bir oğlan aru..."		
aru avrat	Namuslu, iffetli kadın		
aru eren	Namuslu erkek		
aru sâfi	Temiz, saf		
aru ta'at kılıcı		arusuz	aru ol-
arusuz avrat		arurak	aru dut-
arusuz eren			arusuz ol-
arılığa-	Temize çıkarmak, tenzih et-		
aruluk	Takdis ve tenzih et-		
	"Tanrının arulığı (Subhan)" / Ayıplardan arulığıla an-		
hâlis eyle-	Samimi ve temiz yap-		
tezkiye (Kusurdan) arıtma, temize çıkarma eyle-			
yu- yıka-			

"Kaçan durasız namaz dapa / Yun yüzlerünizi"

49a8

Tuhfe-i Muradî'de (Argunşah :1999) ilgili örnekler:

arı / aru	temiz, saf	" ... itidal ile arı ider.."
a.it-	84a4	" ... eğer yunmamışdan dört hereme muhdarı içeler..."
a.su	27b2	" ... andan sonra arı su-y-ıla yıyalar. "
a.yüz	106b10	
arırak	126b9	" ... bu nev' kafur cemîi envâdan yufkarak, arırak ve akırak durur..."
arılık	56b12	"arılıgum ve kevnim"
arın-	109a7	arıt- 25b1
pak	temiz	209 " ... cehl ve delâletden pâk itdiler.. "
yu- yıka -	temizle-	(22 yerde)
77b12	" ... sirkeyile birkaç kere yudum"	
102b9	" ... yüzlerin yusalar, nârn ve rengin gökçek ider"	

127b5 “ ... be-gâyet eyü ve arı ve sâfi olur ve bu yumagıla kâfurun sülüs telef olur.”

Şerîfi'nin Şehnamesi'nde (Beyreli – Kültürel :1999) :

- arı temiz, pak 910
 a.it- temizle- 9924
 a.ol- temizlen-, arın- 41909
 arılık temizlik 54661
 arıt- 1. Temizlemek
 “Boğazladı vü itdi içini pâk / Yudu arıtdı anı cüst ü çolak” 1261
 2. Kötü bir şeyi gider-, yok el-
 “arıtmasan yüreklerin hasedden / od gibi yir canı cesedden” 3078
 kir 1. kir
 “bulaşmış her birisi kişe, pasa ki her birisi aciz bir libasa” 7142
 2. mec. Leke
 “Bile koşdı ağır leşker özine /Ola kim kir getürmeye yüzine”
 7082
 pâk (F.) 1. Temiz, arı 5429, 9969
 2. Saf, halis
 “Ki Tahsin sana iy üstad-ı çalak
 Aşun tatlu, yüzün kutlu, işün pâk” 36161,1269
 3. Münezzeh
 “İletdi şehr-i Amil'den sipahı
 Getürüp pâk yezdan'a penahı” 37648
 fikri p. pâk-dâmen / namuslu, iffetli 30858, 52418
 gevgeşi p. pâk-gevher / soylu, temiz asıllı
 zat-ı p. pâkî – zat soylu, 32
 pâkîze-nazar temiz görüşlü
 “Basiret ehli pâkîze – nazardur / her hâke salsa sîm ü zerdür”
 hâlis (A) saf, katkısız, halis 53492, 56232
 sâf (A) katışksız, temiz, halis 3158
 sâfî katışksız, temiz 3120
 safilik berraklık, saflık
 temiz (A<temyîz) iyiyi kötüden ayırma, basiret 12402
 “Elin öpdü varuban ol azîzün
 Didi rûşen bize ilmün temizün” 38734

Nevai'nin Nazmü'l-Cevâhiri'nde (Türk: 2006) :

arıt- temizlemek 21B/3

“Könglünği arıt barça yaman hasletdin
 Kim yahşi kılık delil irür rahmetdin”
 (Gönlünü bütün kötü huylardan temizle ki güzel huy rahmetden
 işaretdir.)
 pâk temiz 29A.15
 “Anang kara kaş u közge meşgüllüğü /Munung dağı pâk sözge
 meşgüllüğü”

Şirvanlı Mahmud'un Tarih-i İbni Kesir Tercümesi (Ergüzel : 1999)'nde

ak pak, temiz, lekesiz
 a.it- (Allah kulunu manen temiz tut- 233b17
 “A.Ta’ala yüzün ak itsün ol kimsenün...”
arı temiz 413a21
 arıt temizlemek, düzeltmek 313b14
 “... sizin yolunuz arıtdurdum...”
 arıtdur- saflaştırmak, temizlet- 427a17
 “.. Ka’benün üstünlerinde olan altınları alıp arıtdurdı...”
 hâlis karışık olmayan, saf, temiz, hilesiz 233b23, 403a7
 “... A.Ta’ala için hâlis amel ide...”
 kir pislik 297b8, 356a13
 “... anlasun tonları kir ve ayakları yaruk...”
 “... giyeceği olmuş kir...”
 pâk(F.) Temiz, pak, güvenilir 224a16
 “... bu gişi pâk gişidür.”
pâklik Temiz, ahlak sahibi olma / 224a17
 “... benümle onu bir halvet yire koyun, pâkliğün görün...”
tezkiye(A) birinin iyi hâlli, temiz olduğunu ortaya çıkarma 361b20
 “... tezkiye istemege dahı korkup...”
 yu- 1. Su ile temizlemek 249b17, 380b18
 “... beni Müslümanların esirleri yuyalar, üzerüme namaz
 kılalar...”
 2. Manen temizlemek, arındırmak 253b2, 385b15
 “A.Ta’ala on günahın yuya...”
 “... farkden bu cihânda ey yudılar...”
 3. Ölüyü dinî usule göre temizle- 227a11, 14
 “... Enes b. Malik’i yudı...”
 yun- yıkan- 386b19

“... kaçan hadis dimek istese
Yunup ve tıblanup...”

yig / eyü / ak

Parsnâme’de (Ergüzel : 2009)

arı v.b. kelimeler yok !

saf ; temiz, saf 30b3 “... çehresi sâf ve tüyleri hem-vâr...”

s.it- 49b4 “... kefin alalar, sâf ideler...”

yu- 46b8,12a7 “... kanından el yuyup, huzur-ı kalb- ile müracaat...”

“Evvela mu’tedil ısıcak suyla pâk yaykayalar ve elile
avuşdurarak

yuduktan sonra beş altı def’a savuk suyla yaykayalar...”

yayka- 46b7, 46b9

“... savuk suyla yaykayalar...”

pâk (9 yerde) 14b9, 31b13, 39b7, 46b13

“... **tüyi pâk ve latif**...”

“... **bir pâk bezden süzüp**...”

“... mülâyemetle **pâk silesin**...”

p. ol- “tamarları ayırtlanmış, pâk olmuş koyun yüregini
pareleyüp” 42a9

paklık Temizlik 42a8

“... kurti def’ idince ve paklığı ma’lum tolnca...”

Kitâb-ı Bâznâme-i Pâdişâhî’de (Ergüzel :2009) geçen örnekler :

arı

20a11 “... sabr eyleyici ve arı ola...”

35a13 “... bir arı evde konduralar...”

arıca / aruca 27a5 “... çengâlı aruca ola...”

42b1 “... bir arıca evde bağlaya...”

arın- 65a9, 44a2, 43b12

“... mi’desi arınınca...”

“... mi’desi arınmakdan...”

“... köpügin ala, arına...”

arıt- (9 yerde)

26b15 “... kendüzin arıda ve yünlerin düze...”

hâlis hilesiz, katkısız, halis (5 yerde) 53b15, 26b05, 62a05

“... hâlis su...” “hâlis jengâr”

kir 20b3 “... saklamak gerek kirden, kandan...”

sâfi Duru, temiz, saf

- 27a6 "... gözleri rûşen ve sâfi tenlü ve semiz ola..."
 44a2,8 "... suya koyalar.. tâ kim sâfi ola..."
 sağ (yağ) Sade, katışıksız (9 yerde)
 58b3 "... sağ tuz ol baş üzerine eke..."
 62a10 "... buçuk direm sağ tuzdan..."
 temiz Temiz, pak
 38a2 "... ilâc oldur kim ol başçugazları temiz ideler..."
 yu- Yıka-, temizle- (15 yerde)
 48b8 "... tiz sirkeyle ve iri tuz-ıla yuya..."
 54b10 "... suyıla ve subunıla yuya..."
 62b3 "... iki günden sonra yuyalar..."

Cinanî'nin **Cilâü'l – Kulüb'**unda (Özkan :1985)geçen kelimeler:

temiz (F.): İyi ahlak sahibi, namuslu, dürüst

1555 "Gelüp ol Hüdâvend-i fehm ü temiz
 Olur mıydı Mısır içre âhir Aziz"

pâk (F.) 1. Temiz 80, 325, 642, 2501

2. Lekesiz, ayıp ve noksanı olmayan; halis, saf 39, 532,
 2249

3. Mübarek, mukaddes, aziz: 123, 137, 155

pâk – bâz : sadakatli, sadık âşık

pâk – hu : temiz huylu

pâkize (F.) temiz, lekесiz, saf

pâkize - dil, pâkize - râh ,pâkize - ru, pâkize - zât

Bâznâme-i İndî'de (Ergüzel:2007) geçen örnekler :

arı Temiz

arıdıgör- temizlemek

"Toganı süre, gayet ola arı

Dahı virme bunun ardınca murdarı" (1735)

murdâr 1. Kirli, pis, kötü

2. İslamî usulde kesilmemiş

yu- Yıkamak, temizlemek

"Nohudu pâk idüp evvel yuyalar

Suya ıslayup ayaza koyalar" (1216)

yayka- Yıkamak

"Eğer var ise başunda hûşun

Tiz ağzın yayka anun ile kuşun" (1455)

pâk	Temiz, pak "Siciminden sallayup çün çağıra Geldügi demde bıraga pâk yire" (222) "Horus beççesinin kursağını al Yuyup pâk eylegil sen anı fiil-hâl" (1279)
sâfi	katışksız, saf, temiz "Be-şartı-ân kim ola zeyt yağı sâfi" (1185)

Şirvanlı Mahmud'un Kemaliyye (Yelten :1993) 'sinde :

arın-	Temizlenmek, ayrılmak	21b7
arıt-	Temizlemek	3a1, 16a6, 19b7, 23b4 "Balgamları indüre, arıda" 3a1
pâk	Temiz, saf	8a6
sâfi	Arınmış, halis, temiz	
yu-	yıkamak	8a3 "Hamâma varup yuyunca bedeninden kızıl gül rayıhası gitmez" "Sıkalar, suyn sâfi ideler." 20b3 "Dânesini ayrıralar, sıkalar, süzeler, sâfi ideler." 19a10, 20a6

Celalüddin Hızır Hacı Paşa'nın Müntahab-ı Şifa' (Önler:1999)sındaki

örnekler:

arı	temiz, arı "... bir arıca yerde" 138a7 a. et- /a. dut- /a. kıl- /a. gerek /a. ol- 133a4 "oglan arı ola..."
arın-	Temizlen- a. -mış ayva
arıt-	Temizlet- "talagı arıdur" 88b8 "... döğüp içseler talagı arıdur..."
arılık	temizlik
pak	et- 51.15, 175b10 ol- 188a14
sâfi	katışksız / süzülmüş s. bal 185b12 s. et- s. sirke s. eyle- s. şîre 135b13 s. kıl-
yu-	Yıka-, temizle- 28a5 y. -mış ol- 96b10

yun-	Yıkanmak	128a8
	y.- maduk koyun yünü	109a3
yayın-	yıkan-	174a7

Tecellî'nin Gülendâm u Küeyt (Deniz :2007)'inde:

arı	temiz / 5
	"Kıl arı âlem-i fikr-i fenâyı Derûnun âlem-i ışk eyle yâ Rab" / 20
	"Seyri derken diyasun etrafın Halkının arı gördüm insafın" / 784
	"İtdiler arı bahs gönlümce Kalmadı dilde ye's ü gam çöbce" / 926
arıt-	511
hâlis	"Sende yok
864	râz-ı gevher-i hâlis
pak	"Nazar itmeme libasa ben asla Menşüm tab-ı pâkdür meselâ" / 127
	"Bi- hazer nefsüni helâk idesin Pâs-ı mir'ât-ı kalbi pâk idesin" / 870
pâk-damen	1179
	"Dilâ, bâg-ı cihânda pâk-dâmen yâre ışk olsun"
pâk-ı pür - Güher	1647
	"Şâ'irün zihn-i pâk-i pür- güheri Ma'den-ı cûd-ı sırrı Mevlâdur"
Pâkize-din	801
	"Bir gören sen şahı bin Tahsîn okur Ey vukûf-ı nûr-ı Hak Pâkîze - dîn
sâf	"Dil-i sâf ola lâyıık-ı sultan Ayruga bakmaya çi cân ü cihân" / 667
	"Sâf ol Tecellâya gel, aldanma her hayâla" / 1271
muşaffâ	"Hem ulü'l-emr arada zıllu'lah Taht-ı izzet ana musaffâdur." / 1656
müberrâ	"Gil idi dahı Âdem ü Havvâ

Biz dü kevnün yumuşduk icmâla"

Bâbür Divânı' (Yücel :1995) nda geçen örnekler :

arılık Temizlik, dürüstlük

arıt- Temizlemek

"Arıtur cümle günahıdın özin" 551 / 5

pâk Temiz, saf, kutsal / zat-ı pak

pâkî Temizlik, kutsallık, ustura

pâkîze Temiz

yu- ; yıka- "Alem eholidin yugıl" 392 (Halktan elini yıka)

SONUÇ

İlk Türkçe sözlükten başlamak üzere temel tarihi kaynakları tarayarak yaptığımız bu kavram incelemesi, bize şunu düşündürmelidir: Bir dilin anlam incelikleri, geçmişten günümüze doğru yapılacak tespit ve tahlillerle ortaya çıkarılabilir. Bir kelimenin bin yıl içinde geçirdiği macerayı, metinler arasından, mısralardan süzerek keşfedebiliriz. Söz konusu kavramı,cümle içinde,diğer kelimelerle münasebetlerine dikkat ederek,kelime grubu içinde kazandığı yeni nüansları anlamaya çalışarak değerlendirebiliriz. "Temizlik" kavramının Türkçede müşahhasan mücerrede doğru yükselişi en güzel örneklerini "şiirde erişilmez seviye" kabul edilen Yunus Emre'de göstermiştir. Şu mısralar konunun maddi ve manevi boyutunu birlikte ifade etmek bakımından ince nüanslar ihtiva etmektedir:

"Sûret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz

Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün"

Atalarımız hikmetli söz söylemeyi hayat anlayışlarının bir özelliği haline getirdikleri asırlar boyunca az ve öz konuşmak kadar sözün özünü de bir usare gibi süzerek ruhlara nüfuz etmek istemişlerdir.

Biz, Türkçenin güzelliği ve zenginliğini bu özlü sözlerde aramalı, zamanımıza ulaşması gereken mesajları o engin kaynaklardan bularak çıkarmalıyız.

BİBLİYOGRAFYA

- Arat, Reşit Rahmeti, Atebetü'l-Hakayık, TDK Yay., Ankara-1992.
- Argunşah, Mustafa, Tuhfe-i Muradî, TDK Yay., Ankara, 1999.
- Ata, Aysu, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi, TDK Yay., Ankara, 2004.
- Caferoğlu, Ahmet, Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Yayınları, İstanbul, 1997.
- Demir, Nurettin, Danişmendname, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- Eraslan, Kemal, Divan-ı Hikmet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Ergüzel, Mehdi, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, TDK Yayınları, Ankara, 1999.
- , Kuşlar Kitabı / Bazname-i İndi, TEDEV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- Önler, Zafer, Müntahab-ı Şifa, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999.
- Özkan, Mustafa, Cilau'l-Kulub, İÜ Ed.Fak. Yayınları, İstanbul, 1990.
- Sağol, Gülden, Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi, Harvard, 1995.
- Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Külliyyatı, MEB Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tekcan, Münevver, Hakim Ata Kitabı, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Türk, Vahit, Ali Şir Nevâyî, Nazmü'l-Cevâhir (Hz. Ali'nin Hikmetleri), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.
- Topaloğlu, Ahmet, Kur'an Tercümesi I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.
- Toparlı, Recep, İrşadü'l-Müluk ve's-Selatin, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- Yelten, Muhammet, Kemaliyye, İÜ Ed.Fak. Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yücel, Bilal, Babür Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.